

Magyar építészet

Bartók zenéjét kevesen illetékesek méltatni. Művelődésünknek azt a modeljét azonban, amely Bartók művében öltéplült jól, rosszul mindenki érti s hivatkozik rá. Tudják, hogy Bartók nagy gyűjtő volt. Nemcsak a magyar népzenének tárta föl ősbib rétegét; egész Keletközépeurópa zenei örökségéből táplálkozott. Ugyanakkor nagy alkotó: a lelke ősrétegébe kapcsolt zenei prehisztorikumnak a zene kitágított algebrajával szerzett általános érvényességet. Művészete így lett magyar kútforrás s Európa számára is forrás. Már már geológiai magyar s egyetemesen emberi.

Aki Bartók (s ikerháza és ellentéte: Kodály) munkásságáról legeredményesebb íróinkra fordítja figyelmét: ugyanazzal a modellel találkozik. Hatalmas gyűjtés; a teremtő emlékezetnek népi és történelmi felduzzasztása, az európai műfajokba új vért öntő, egyéni művészet: nem ez Ady lírájának, Móricz öregkori műveinek, Tamási költészetének pl. Kodolányi középkori regényeinek közös törvénye? Csoválható-e, hogy aki zenének és irodalmunk vívmányaival eltelt a képzőművészet felemelkedéséről álmodik, ugyanennek a modelnek a hatása alá kerül. Népi építészetben, díszítésben, faragásban minél több magyar emléket fölszíni s ennek vívni ki egy új, egyetemes formanyelvet. Hogy ez a gondolat mennyire fixa idea szerűen ül képzőművésztünk fölött, nemcsak azok a szobrászok bizonyítják, akik a somogyi pásztor faragást akarják fölvinni fővárosi épületeinkre, még inkább az a történész, aki sokévtizedes

mintaszerű régész kutatás után épp a napokban állt elő egy új magyar stílust kikombináló ötvösműveivel.

S ha azt vizsgáljuk mégis, hogy ez a bartóki minta képzőművészetünkben idáig mit hívott elő: én bizony alig látok valamit, amire Ady és Móricz Zsigmond géniusza, mint egyenértékű rokonára, rábólinthat. Pedig ennek a modemek első elméletirója s harcosa, jóval Bartók előtt éppen egy építész volt. Lechner Ödön lángelméjéért azt hiszem joggal hadakoznak a tanítványai. Az építész és a gondolkodó azonban benne külön igazolandó. Lechner szembe fordult a történeti stílusok följújtóival; az építészet belső következetességét hangsúlyozta a márvánnyal vakolt bádgoszlopok korában. Magyar lelket követelt az építészetben, amikor a gyorsan fölhúzott főváros hevenyészett műúrditásokkal telt meg. Kétségtelen, hogy Lechner elveivel messze előrevágott a megvalósult huszadik századi építészet s a meg nem valósult magyar építészet útjára s álmába. Alkotásait, az Iparművészeti múzeumot, a Postatakarék pénztárat, a kőbányai templomot azokban csak mint a maga korának az építményeit lehet méltatni s nem mint eszméi megvalósulását. Az Iparművészeti múzeum például, amely alatt mint medikus nap-nap után elmentem, rám mindig inkább egy bizarr, de művészi mesekastély benyomását tette (a New York palotákat építő Pestnek egy tisztább, de mégis csak szeszélyes pillanaté). Amíg Lechner elméletével meg nem ismerkedtem, eszembe sem jutott, hogy ez az Ady lírájával analog jelenség lehessen. Lechner tanítványainak is inkább az az érdemük, hogy egy-egy nyugodt, építészetileg következetes épületükkel a modern építészetnek már a világháború előtt úttörői voltak. Amiben magyarok akartak lenni, Vajdahunyados tetőik, ma inkább ónémetnek hat. Valami hozzájuk hasonló, mint Bukarestben láttam, minden balkáni nacionalizmus építészetében feltalálható.

Lehetséges, hogy az építészeti falukutatás egy új Lechner számára előteremti még, ami Malonyai kortársainak

hiányzott, A történelmi stílusok magyar módosulásából jobban megértjük a magyarság építészeti ösztönét. Egy nagy Bartók szerű építész útját elzárni úgysem tudnám, de nem is akarom. Én csak a szükséges és üdvös kételyeket szeretném fölébresztetni: vájjon olyan művészet-e az építésiét, mint az irodalom és zene; belezsúfolható-e annyi néprajzi és történelmi emlék s magában a zenében és irodalomban is nem marad-e világsikere ellenére is mindig egy kicsit tájéradekesség, az a művészet, (egy Griegé, Knut Hamsuné is), amely többet néz maga alá mint fölé.

*

Újabban el-el gondolkozom munkásságom egyik feltűnő paradokszonán. A Bartók módjára készült írói alkotásoknak nem volt nálam nagyobb méltatójuk. Az Erdélyi és Tamási első köteteiről írt tanulmányoktól Kodolányi Isteneiig mindet védtem, mindért lelkesedtem. S én magam meg sem próbáltam olyasformán írni, mint ők. Írásaimban sosem voltam gyűjtő. Hangomat sosem iparkodtam a kollektívum ősi hangszerládáján fölerősíteni. A parasztságról írt regényeim ellen az volt a kifogás, hogy a parasztek nem beszélnek parasztkul bennük. Történelmi tanulmányaim sem bonthatták meg hangomnak a legkülönfélébb műfajokon átvonuló egyszólamúságát, Bizonyos, hogy ennek más oka volt, nem a képtelenség. Ha gyermekkori regényem, az Akasztófavirág egyszer megjelenik, megláthatják, milyen elszánt etnográfus voltam én abban. Történelmünkben is szítam föl annyit, mint más; könnyű lett volna a hangom elzsirozni» históriaivá öblösíteni Én azonban épp ettől vizsologtam. Amit másokban dicsértem, abból magamnak nem kértem. Nem akartam a Bartók model je szerint nagy író lenni.

Ez a vizsologás semmiféle kevély érvvel sem igazolhatta magát. Sőt mély kritikai alázatot, mondhatnám írói csökkentértékúséget tartolt fönn bennem, ők voltak, a Bartók szerint írók, az igaziak, akikre az ember szerelmesen

irigykedik. Követni nem elvből, szeméremből nem követtem őket: hazugság lett volna. Mint ahogy az is hazugság lenne, ha én valami mámoros bölcsész hallgatónként tökéletes kiejtéssel kezdenék franciául beszélni. Gyönyörű dolog, de engem visszatart tőle a szájtartásom iránti hűség; irodalomban a mondotta szemérme. S ez a hűség, ez volt az én múzsám, amely ellen nem tudtam véteni. Abba is belenyugodtam inkább, hogy magyarságomban a nagy gyűjtőknél halványabbnak érzem magamat. A példakép Bartókék voltak. Mi más volt a „mélymagyarság“ például, mint a bartóki minta faji szorongatásunk sötét éveire az egész magyar művelődés elé például nagyítva. Nem gőgös önigazolás; hanem megalázkodás, a vezérszólam átengedése. Én azonban a minta kedvéért sem akartam gazdagabb és magyarabb lenni, mint amennyire gyűjtés és hangöblösítés nélkül vagyok.

Ma már erről az ellenállásról is másképp gondolkozom. Az embernek érdemes megérnie a negyvenedik évét: ekkor kezdi megérteni, amit odáig ösztönből csinált. A Bartók modeljének azért nem adhattam oda csak az agyam, mert a természetem másra volt fönntartva. Abban egy másik „minta“ készült. Ha Bartók, Móricz, Ady természetében a magyarság ószövetségi modellje érett: az enyémben s másokéban is az újszövetségi. Bennük a hagyomány bukott föl megforrósodva, bennünk az utópia. Az én egész életem a jövőre volt függesztve. Arról volt szó, hogy ebből az életből merre vágjuk ki magunkat. A múlt, Európáé és a magyarságé, csak e miatt a kivonulás miatt érdekelt. Családomban, munkakörömben, a farm álmában: az emberiség új bölcsőjéért, egy magyar újszövetségért küzdöttem. Bennük századok láncolt lelke járt vissza. Bennünk új századok csőre törte a tojást.

Ma már a társadalmi jelentését is tudom ennek a különbségnek. A Bartók módján teremtő művészek számára a nemzet elsősorban a parasztság volt. Az ő művészetükben

a közös megállapodás (Szabó Dezső szavával) az volt, hogy a nemzetet a parasztságra kell építeni. Ezt elméletben én is elismertem. Úri vagy inkább uracska süvegem én is levettem mindig a parasztnyár előtt. De most lep csak meg, hogy mennyire nem ismertem el ösztönömben. Az én számomra a nemzet az ériel nőiség volt. Nem a valóságos, amelyiket a középosztállyal szokás összekeverni. A kívouló, a kaszl jellegét ledörgölő, a parasztságot, iparosságot magához nevelő, magába olvasztó, az utópiabeli szóval; sehol meg nem levő, de mégis dagadó s biztosan elközelítő, ők egy óriási történelmi bazalt oszlopra építettek, amely azonban a szemünk előtt olvad, a parasztkultúra fölbomlásával, semmivé. Én a semmire, a délibábra építettem, ebbe a délibábra azonban végül az egész társadalomnak bele kell költöznie (íöltéve, hogy erőszakot nem követnek el rajta); a kivonuló középosztálynak éppúgy mint az értelmiséggé emelkedő iparosproletárnak s a kertésszé képzett mezőgazdának

Ne kutassuk most, hogy az új magyar irodalomban ez a model még kiknek az ösztönében piheg tapogatózik. Érdekesebb kérdés: vájjon az új magyar építőművészet, ha meglesz egyáltalán, melyik model szerint lesz meg hamarébb. Én úgy érzem, hogy az építészet sokkal kevésbé történelmi, vagy ha úgy tetszik emlékező művészet, mint az irodalom és zene. Épületeinkkel a jövőbe törünk: olyasminak akarunk látható otthont teremteni, ami a lelkünkben már megvan, de a tárgyi világban még nincs. A középkor székesegyházai is csak szobraik és freskójuk tárgyával emlékeztek; szárnyalásukkal inkább az utópiát húzták a föld felé. Aki épít, mindig az egész életet költi újjá. A zene, az irodalom: inkább morfondírozás, eltűnődés a lélek mélységei fölött; az építészet azonban akarati alkotás: beléavatkozás a tájba, az életbe, szokásokba. Egy pentaton dallam egy zenedarabban egész más valami mint egy szittyamotívum egy ház falán, Épp ezért a Bartók modeljébe

beleszédült építészeknek nem lesz tán fölösleges a másik utat is végiggondolniuk. Próbáljanak egy nagy magyar utópia számára építkezni; abban megmerülni s abból házakkal fölmerülni. Akkor persze le kell mondaniuk róla, hogy vaskosan, adatszerűen magyar művészetet fognak csinálni. Nem; éppen csak annyira lesznek magyarok, amennyire ők maguk azok, s amennyire az álom az, amely mégis csak itt termett, az itteai viszonyokból. Vagyis amennyire Egyiptom épületei egyiptomiak s a középkori székesegyházak franciák.

* * *

Emlékező és utópista művészet; a nemzeti jelleget tudatosan feltáró vagy véletlen eláruló: az építész irodalmi szalmacséplésnek érezheti az efféle megkülönböztetést. Tán jobban megért, ha egy percre az ő köpenyébe bújok s elmondom nem azt, hogy én hogy csinálnám (ez kiterjed a gondolkozó hatáskörén) hanem hogy hol fognék hozzája.

Hogy fogna hozzá a Bartók szerint építő? Olyasformán mint Füttich Nándor az új magyar iparművészetnek. A turáni sátoztól a göcseji parasztházig fényképezne, mérne, rekonstruálna. Megállapítaná, milyen építő ösztönök dolgoztak a pusztai, a falulakó, a városokat építő magyarban s amikor jól teleitta magát ezzel az öszlönnel, nekiáilna pályaudvarokat, templomokat és nyaralókat építeni. Én egészen másból indulnék ki. Abból, hogy a valóság sugallata s a legjobbak álma szerint milyennek kellene Magyarországnak lennie s ennek a Magyarországnak kezdenék téglát vetni s betont keverni,

Mi határozza meg az én fejemben, ha már egyszer építésszé csigáztak, a fölépítendő utópia-Magyarországot? Nyilván azok a jótörekvések, amelyeket a társadalomban csírázni látok s a képzeletemmel folytatni tudok. Ilyenek,¹

¹ Amit ment elmondok nem program, csak szemléltetés. Minthogy a magyar Le Corbusiernek én csak a ma fa m fejét adhatom kölcsön, a magam álmából is kell kiindulnom. De a lényeges itt nem is maga a látomás, hanem az összehasonlítás. Hogy épít az, aki *magyar* építészeti *stílust* akar s hogy aki új *Magyarországot*.

1. A növä urbanizáció. A parasztság a városok felé özőnik, faluiában is városiasodik. Kivetkezik régi viseletéből, városias igénye s muveUsége támad; iskolán át vagy iskola nélkül egy csomó értelmiségi ember vetődik ki belőle: parasztírók, volt népfőiskolátok, aranykalászosok. 2. A városok szétszóródása. A városi munkás és értelmiségi ember kifelé törekszik. A műhelyváros és lakóváros lassan szétválík. A felhőkarcolós üzemi és adminisztratív központok körül táguló gyűrűkben futnak szét a fás földszintes félévárosi települések. A milliós fővárosokból mind több csúszik át a vidék ötven-százeezres városaira s azoknak a harminc-negyevenezres magvából is mind több a környezetükre. 3. Előrehaladó kertgazdálkodás. A nyílt mezőgazdasági területeken mind nagyobb foltokat foglalnak el: Kecskemét, Jánosháza, Szabolcs. Hegyközségekbe, szövetkezetekbe tömörült kis farmok aprítják a sivar, búzatermelő nagybirtokot. A mezőgazdaság legértékesebb része az értelmiségi színvonalat elérő, képesített kertészek kezébe kerül. A városok körül is egyre nagyobb és egyre szakszerűbben kezelt kertek sarjadó ak föl. A gyári és értelmiségi munkaidő s az asszony-munka csökkenésével a családoknak több szabadidejük marad kertjeik számára. A mezőgazdasági termelés egy részét a kertvárosokban szétszórt városi lakosság veszi át. 4. Tökéletesedő közlekedés, áramosítás, gépesítés. Egyelőre a bicikli, majd lassan az autó a munkás ember számára is százméterekre olvasztja a kilométereket. A tanyákon ott van a villany, a kerti munka állati felét, ásást, öntözést, permetezést gépek veszik át. 5. A hely géniusának a tisztelete. A kisebb városokba visszacsúszott élet megellegesíti a fővárosba halt tájakat. A növényekkel nemes munkában összeforrt értelmiségi emberben szárnyat kap a kertészvatalás. Az absztrakt szórakozások sport, tánc, kártya helyét a csendben növä dolgok ünnepélyessége foglalja el.

Álmodottak ezek a jelenségek? Nem, mindenki megfigyelheti. Csak az álom álmodott, amely összefoglalja őket.

S mint ahogy ma az lenne a legrealisabb közoktatási, köz-igazgatási vagy kereskedelmi programra, amely ennek az utópianak a szolgálatiba áll: kétségkívül az lenne a legrealisabb magyar építészet is, amely erre az új kultúrtájra szegezné a szemét. A világi építészet, akár a reneszánsz palotáira, akár a tizenharmadik század parkos kastélyaira vagy az új beton építészetre gondolunk: mindig ott lendült föl, ahol az új életnek ilyen merész látomása *élt* az építetők és építők lelkében. A magyar építészetnek is arra az új magyar tájra kellene, akármit épít, az épületeit raknia, amelyen a hűbéri és tőkésrend klasszikus képződményei: a falu és a nagyváros már sorvadóban vannak; bontja őket az új szövet: a szétszórt urbanizáció, a kertes település. A megvetett magyar tanyaváros, amelynek az elmaradtságáról annyit beszéltünk, új útjaival, vilányával, kertgazdaságával, az ideális település mintája lesz; ipar és földművelés fölbonthatatlan szövődnek egymásba s a munkásosztályok elűtő műveltsége egy a mainál érzékibb értelmiségi műveltségben egyenlítődik ki.

Közhely, hogy mindenn építészeti kornak megvan a kedvenc tárgya; azt építi a legszívesebben, abban talál a legjobban magára. Rómában a nyilvános csarnokok, a középkorban a várak és székesegyházak, a korareneszánszban a palota: éppen csak emlékeztetünk rája. A mostani betonépítészetnek a fás meddő ízét (Viagvarországon legalább) épp az magyarázza meg, hogy mit építettek s minek. Nagy hivatali palotákat az államnak; családi házakat pihenő polgároknak, templomokat a vallási közömbösségnek. Az absztrakt anyagok absztraktul lettek a városok közepébe, a sínek mellé, a strandok fölé kihelyezve; a családi házak egy-egy láthatatlan sajtóház alá épültek, amely alá a munkának, az életnek nem volt bejárása. Mit épít majd a legnagyobb kedvvel a mi utópista építészünk? Az óriási különbség itt szökik szembe: egy három-négy holdas farm, vagy még kisebb termelő kert értelmiségi kertészének, munkásgazda

kéltájának — no mit is —: házat, tanyát, központot, telepet. A feladat újdonságát a nevek alkalmatlansága mutatja. Arra, amit építeniük kellene: nem illik rája egyik sem. Nézzük csak: itt van egy darabka föld az ország testéből. Aki megszállta: egy kis autarkíát valósít meg rajta. Van egész éven át zöldsége, gyümölcse, állata, takarmánya; van azonkívül egy „kiviteli“ terménye, Jonathan, szőlő, káposzta, anrn a ruháját, gyerekei taníttatását teremti elő. A birtok tulajdonosa „művelt“ ember (ilyen gazdaságot más, mint sokoldalú, fogékony ember fenn sem tud tartani) gazdaságában következetes, életmódjában némi ízlésre törekvő. Ugyanakkor mérsékelt igényű, munkás ember is, aki azt, amit a gép el nem végez helyette, maga végzi s verejtékével méri kiad í saít. Mi van egy ilyen ember birtokán építeni való? A kétszobás házacská csak a fellegvár rajta; a veranda előtte már a téli kertészkedéshez kell; az épületek nagyobb része: ól, pince, méhes, szín, kamrák, virágház, műhelyek, kemence, öntöző: a munka szállása. Egy telep tehát. De ezt a telepet nem a simára döngölt földbe kell ültetnie, hanem mindent a helyére, belé a birtokba. A méhesnek ott kell lennie, ahol a méheknek a legjobb, a kútnak, ahonét a Í31d legjobban öntözhető, a kacsáólnak, ahol víz van úsztatónak. A telepet tehát csak a birtokkal együtt lehet megtervezni; az építendő dolgok közt a paradicsom karótól, az aszaló fedelén át, a tornác oszlopáig csak fokozati különbség van. Vagyis: az építésznek birtokot kell építenie » nem házat. Ez új feladat. Városainkban vannak ugyan kert-építők, de azok a kényelemnek építenek; falvainkban is nőnek Oncsaházak, ezeknél azonban, (még ha nem is egy sablont raknak ki az uicaszélre) messze van a ház a gazdaságtól. Az elé a feladat elé, hogy egy sajátos fekvésű és természetű birtokot a rajta sarjadó növényzettel, munkahellyel, szállással együtt egy műalkotásba foglaljon, s a rajt folyó életre ezzel a művészet színét lopja: magyar építő-művész még nem igen került.

A plébániatemplomok és nyilvános uszodák pályázója mosolyog. Az ilyenből, még ha akad is ilyen építető, sosem lesz más, mint kísépitészet. Pedig hát ebben sincs igaza. A föladatok itt együtt nőnek azzal a világgal, amellyel az építész szövetkezett. Egy embernek csak egy tanyára, de egy hegyközségnek, tanyacsoportnak már szövetkezeti házra van szüksége; ugyanabban az épületben: községházára, kereskedésre, garázsra, előadóteremre, kertészíakásra. kísérlati telepre. Az ilyen szövetkezeti építész harmonizálója lehet egy egész településnek; ha egy új terület szervezői kériek fel: ötszáz holdat álmodhat meg úgy, mint elcbb hármat vagy négyet. A szövetkezeti értékesítő telepeivel« üzletházaival benyomulhat a városokba. Új stílust vihet a városok körüli tisztviselő és munkás építkezésekbe. A háromszáz öl helyett fél holdat vagy egy holdat követel, nyaralók és családi házak helyett kis munkatelepeket épít s ezzel részt vesz a modern nagyváros teremtő lebontásában. Megmutathatná, hogy kell közintézményeket, iskolákat, kórházakat, laktanyákat ilyen termelő telepeken elhelyezni. Azokon az üdülő telepeken, amelyek ma egy egy szép táj élőködői, termelni is. Ugyanakkor ő teremthetné meg a falu számára is a szabadulás útját — az építészetben. Falukon ma városias homlokzatot és esslingeni redőnyt raknak a parasztházra; azt hiszik, ez az urbanizáció. ő tanyáiban, melyek egyszersmind új gazdálkodási módot is jelentenek, új modelt áliítana a törekvő gazdák elé s lassan a filvakat is széíoldaná, megemészténé úgy mint a városokat. Nem is birtokot, városnegyedeket, középületeket tervezne, hanem új tájakat, egy egész új országot. Mindennek persze az a föltétele, hogy az irány, amelyhez hozzásegő» dönt, győzzön. Ez azonban minden építészeti stílus kibontakozásának feltétele.

Az ám, de hol marad ebből a magyarság? kériki a magyar építészet hívei csüggeden. Hol fogunk mi itten a jurtára emlékezni?

Nos, hát maga az álom, a feladat! Déleurópa megcsinálta reges régen, a maga módján, kertországait; északnak sosem lesz hozzá fénye, s gyümölcsfája. Az iparral túltömött országokban a tér hiányzik; Oroszországban a viszonylagos függetlenség, amely e kertszocializmus föltétele. Franciaországban tán hasonlóak a viszonyok; de pillantsunk Le Corbusier óriási üvegkalitkákkal villogó vázlat kön> vébe. Kertmagyarország úgy látszik nemcsak a táj álma; egy kicsit a Csokonaiakat virágzó nemzeté is.

De érvényesülhetne a magyar jelleg ebben az építészeten máskép is; nemcsak így közvetve: a feladat eredetében. Nehéz is volna megakadályozni, hogy ne érvényesüljön. Mi magyarok nem vagyunk például utcai nép. Szeretünk kerítés mögött élni; akármilyen kis téren: ott vagyunk királyok; az utcán nem élünk, hanem tartjuk magunkat. Nézzék meg a Kiskunhalas féle községek gazdasorát; hol vannak még olyan magasra földeszkázott kerítések. Az alföldi városi ház is: négy betámasztott ablak, s egy nagy várfalban egy óriási várkapu, A kert lágyít ezen a mordságon, de nem tünteti el. Mi itt a Bocskay kertben például szőlőlugasokból készült spanyolfalak mögött tartjuk a királyságot. Az építésznek a fák ültetésével, az épületek csoportosításával a mi telepeinken is meg kellene teremtenie a zugot, ahol a gazda úgy érzi, hogy nem látsz a hasába. Aztán tornácos nép is vagyunk. A Dunántúl falvait járva, vagy műemlékeink albumát lapozva: a ház dísze mindenütt a tornác. Szeretünk kinn is lenni meg benn is; szeretjük a kőlabakra futó növényt, a párkányt, amely mögött föl-le lehet járni, rátámaszkodni, kinézni; az elmélkedés királyi pillanatait. A mi tanyáinkon ez a magyar loggiás hajlam nemcsak a házban, s a ház előtt eíégülhetne ki, hanem a melléképületek, az utak elhelyezésében, az egész növényzet lüktetésében. Aztán a kuckók! Építettek nekem egy betonházat. Az emeletre vivő lépcső alá a feleségem egy kis rabitzboltot hajtott, s

díványt tett belé. Aki csak a nagy meztelen házba bekerült. mind ez alá a kis bolt alá húzódott. A lépcsőház fölött maradt egy ágynak való zug: abba esténként begubózni, s ott olvasni: ez lett a másik hajlék-boldogság! A beton építkezés egyszerűsége megfelel a magyar természetnek; csak egy kicsit több tagolást, nemesebb arányokat kívánna belé. Az én házamhoz hozzátoldtak egy másik házat; kényszerből L betű formára, hosszában. S az épület, amelyet odáig sivár kockának neveztem, egyszerre elviselhető lett. Egy ilyen telepen ez az arányokat kedvelő egyszerűség is megtalálhatná a maga tagolnivalóját.

De a jelleg önkénytelen érvényesülésén kívül (amelyet én fontosabbaak tartok) fölszívhatna a mi telep-építészetünk a magyar népi építészet egyre lelkiismeretesebben gyűjtött emlékeiből is egy csomó megoldást. Többet mint a városi kői épületek, vagy az Oncsa házak. Új építészünkben van valami anyag-gőg. Ami nem vas, beton, téglá és üveg, azt megvetik. Nemcsak az absztrakt épületek kívánnak absztrakt anyagot; e hazátlan s meg nem indítható matériák az építészek szándékolt tárgyilagosságához is jól illenek. A mi birtok és tájépítőink nem vállalhatják ezt a dölyföt. Már csak pénz olokból sem, hisz szegény tanyások számára kell építkezniük. Da maga a táj is bekéredzne természetes anyagaival. A terméskő, a házi téglá, a vályog, a fa: nincs, érzésem szerint, a műépítkezésből örökre kizárva. A lugaskaróktól az ólak oszlopain át a ház bővebben használt fa alkatrészéig milyen szépen olvasható be például egy épület faanyagával a hozzá tartozó kert növényei közé. S mennyire más hangulatot teremt megint egy olyasféle anyag mint az almádi kő, egy forró bazaltos terepen. Tizenhét évig tanítottam mint egészség-tanár ezeknek az anyagoknak a hibáit. De ez is feladat: megnemesíteni őket. A tűzállóvá tett nád például sokkal szebben, hajlék-szerűbben borítja a házat, mint a pala, vagy a cserép.

S ha egyszer ezek az anyagok megint teret kapnak a

komoly építkezésben: nincs-e mód, (mértékkel természetesen), a rajtuk kifejlett népi építészet felhasználására? Rákenni a népművészetet egy modern bázra; ezt nevezik, ha jól tudom: műtyürkének. De ahol a munka sugall hasonló fortélyt: ott igenis tasulhatunk a népművészettől, Egy székelykapu a kenesei üdülő elé: műtyürke. De egy olyan kiskapu, amelyeneket Hadházon látni, az én szőlóm végibe; igen kívánatos, Annak, amit egy tájékon évszázadokon keresztül csináltak: megvolt bizonyosan az értelme, Rákopirozni egy más világból ideszakadt építményre: értelmetlenség, rájönni az értelmére s tanulni belőle: a tájhoz simuló építészetnek legjobb iskolája. Ebben azonban már nem vagyok illetékes: ide építész tehetség kell.

Németh László